

ORASAM

Analiz

HAZİRAN 2023/ NO 5

AZERBAYCAN DEVLET ADAMLARININ GÖZÜNDEN TÜRK DÜNYASININ BİRLİĞİ

Prof. Dr. Nasuh USLU

2 Şubat 2023 tarihinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde Üniversitenin Edebiyat Fakültesi tarafından Azerbaycan'ın Kırgızistan Büyükelçiliği ile iş birliği içinde düzenlenen "Azerbaycan-Kırgızistan-Türkiye İş Birliklerinin Güçlendirilmesinde Kültürün Rolü" konulu bir program düzenlenmiştir. Programda Azerbaycan'ın Kırgızistan'daki Büyükelçisi Latif Seyfaddin Oğlu Gandilov, Manas Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Asılбек Kulmırzayev ve Edebiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı Doç. Dr. Alpaslan Aşık açılış konuşması yapmıştır. Programın konuşmacıları ise Azerbaycan Milli Meclisi Kültür Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Ganire Paşayeva, Ekonomi Komisyonu Başkan Yardımcısı Ali Masimli, Sağlık Komisyonu Üyesi Müşvik Mammedli, NEFES STK Başkanı Firengiz Balakışiyeva ve Uluslararası Avrasya Matbuat Vakfı Başkanı Umut Rehimoğlu olmuştur.

Aşağıdaki analiz, tamamen konuşmacıların konuşmalarına dayanılarak ve tamamen onların duygu ve düşüncelerinden esinlenilerek kaleme alınmıştır.*

Türk Birliği

Türkler tarihte büyük uygarlıklar kurmuşlar, büyük uygarlıklarla rekabet etmişler, fakat bir zaman sonra başkalarının müdahalesine maruz kalmışlar, bölünüp parçalanmışlar, kendi ortak kimliklerini unutmuşlar ve kendilerini farklı isimlerle çağırır olmuşlardır. Türk halklarının dilleri unutturulmaya, toprakları ellerinden alınmaya, devlet olma fikirleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bağımsızlık isteyen, kültürüne, diline, kimliğine sahip çıkmaya çalışan Türk aydınları Stalin döneminde kurşuna dizilmiştir. Çanakkale'de Türklerin dedeleri birlikte can vermiştir. İstiklal mücadelesinde birlikte can vermişlerdir. Azerbaycan'ı işgal eden Ermeni terör birlikleri Rus Bolşevikleri de arkasına alıp saldırdığında birlikte can vermişlerdir. Türkistan

coğrafyasında beraber can vermişlerdir. Kurmancan Datka'nın hikâyesi o insanların neleri feda ettiklerinin bir hikayesidir.

İngiliz, Fransız ve Rus arşivlerine bakıldığında Ermenilerin belli yerlere verdikleri adların o arşivlerde hiç yer almadığı görülmektedir. O yerlerin ismi tarihte farklıdır ve Türklerin yaşadığı yerlerdir. İrevan ve Zengezur bu isimlerdendir.

Ermenistan adlı devleti Türk topraklarında Batılılar ve Ruslar kurdu muştur. Amaçları Türk devletlerinin arasında ortak kara ve deniz sınırlarının olmasını engellemektir. Ermenistan devletini gerektiğinde Türkiye'ye karşı, gerektiğinde de Azerbaycan'a karşı kullanmayı düşünmüşlerdir. Türkiye'yle Azerbaycan arasındaki ortak sınırlar kaldırılmıştır. Kırım Türkleri Karadeniz sınırlarının dışına göç ettirilmiştir.

Ahıska Türkleri Türkiye sınırından uzaklara gönderilmiştir. İrevan'daki ve Zengezurdaki Azerbaycan Türkleri 1948'de Stalin'in emriyle yurtlarından uzaklaştırılmıştır. Posoflu Aşık Üzeyir'in dörtlüğü, kendi topraklarından göç ettirilen Azerbaycan Türkleri, Kırım Türkleri, Ahıska Türkleri, Suriyeli Türkmenler, Iraklı Türkmenler ve Balkan Türklerinin ödediği bedelin neyi temsil ettiğini şöyle dile getirmiştir:

Ahıska bir gül idi gitti

Bir ehli dil idi gitti

Söyleyin Sultan Mahmut'a

İstanbul'un kilidi gitti.

Ancak Türk halklarının menşesinde, kökünde öyle bir güneş vardır ki, öyle bir ideal vardır ki, o güneş ve o ideal hiçbir zaman sönmemiş ve sömediği gibi, devlet yaratan halk olduğu için Türk halkı devlet olma düşüncesini hiçbir zaman yitirmemiştir. Bu düşünce muhtelif şekillerde bazı devletlerin oluşumunda muhtariyet şeklinde yahut bazı bağımsız devletler şeklinde devam ettirilmiştir. Türk halkları kalplerinde her zaman bağımsız devlet olma aşkını yaşatmıştır ve zaman gelmiş devlet olma imkanına kavuşmuştur. Türk halkları en çetin mesele olan devleti

kuvvetlendirmeyi ve devletin temelini kurmayı başarmıştır. Ondan sonra Türk halkları Gaspıralı İsmail Bey, Ziya Gökalp ve Ali Hüseyinzade Bey'in fikirlerini hayata geçirme imkanına kavuşmuştur. Bu fikirler dilde birlik, fikirde birlik ve işte birliktir ve bu birliğin tedricen hayata geçirilmesi imkanı doğmuştur. Gaspıralı'nın işten önce dilde ve fikirde birlik demesi önemlidir. Dil, fikir bir olmazsa iş de bir olmaz. Çünkü iş ve kader, duygu ve düşüncelerin sonucudur. Kişinin duygusu, düşüncesi neyse işi de odur. İş ne ise kaderi de odur. Duygu dildir. Ruhun dilidir. Duygu dil demektir. O yüzden Türklerin aralarından yabancı dilleri çıkarması gerekir. Bir devletteki Türkler başka devletlerdeki Türklerin dilini öğrendikçe ortak bir Türkçe olduğunu görecektir. Anlaşabilmek için araya başka bir dil koymak kolay olanı seçmektir. Ancak Türk halklar kolay olanı seçmemeli, birbirlerinin dilini öğrenmelidir. Geçmiş dönemin sınırlı şartlarında değişik Türk lehçelerini konuşan Kaşgarlı Mahmut bugün Türkler için çok iyi bir örnek olabilir. Modern dönemin teknolojik kolaylıklarından faydalanarak Kaşgarlı Mahmut'un yolundan gitmek mümkündür. Bu şekilde dilde birlik ve onun ötesinde de işte birlik sağlanacaktır.

Güçlü birlikler güçlü temeller üzerine inşa edilir. Türk birliği de muhkem kayalar üzerinde inşa edildiğinde güçlü olacaktır. 21. asrı Türk asrı haline getirmek için Türk halkları her tür fikirlerini, düşüncelerini, işlerini aynı istikamette bir araya getirmelidir. Aslında Türk halklarının hepsi de büyük Türk uygarlığının parçasıdır. Dilleri farklı gibi gözükse de aslında hepsinin kökeni birdir. Dili bir, geçmişi bir, tarihi bir, kültürü bir, her şeyi bir Türk milletinin mensuplarının Avrupa Birliği'nden daha güçlü bir birliği Avrasya coğrafyasında kurmaması için hiçbir neden yoktur. Daha güçlü Türkiye için, daha güçlü Azerbaycan için, daha güçlü Kırgızistan, daha güçlü Kazakistan, daha güçlü Özbekistan, daha güçlü Türkmenistan için bu birlik gereklidir. Birliği kurmak için her şeyden önce gerekli olan politik irade Türk devletlerinde bulunmaktadır. Türkler birlik olmadıkları için başkalarının baskılarına maruz kalmaktadır. Türk dünyasının birlik olması, gücünü bir araya getirmesi gerekir. Dünyanın çok büyük sıkıntılar yaşadığı bir zamanda Türk dünyası bir araya gelip hem kendi sorunlarına çözümler aramalı hem de dünyanın sorunlarına çözümler sunmalıdır.

Eski bir hikayede baba çocuğuna tek tek her çubuğun kolayca kırılabildiğini, fakat yedi çubuk bir araya getirildiğinde onları kırmanın mümkün olmadığını göstermiştir. KKTC'nin de dahil edilmesiyle yedi Türk devleti bir araya geldiğinde dünya sahnesinde çıkaracakları ses çok daha gür olacaktır. Türkler Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi, Çin sınırına kadar uzanan bir coğrafyanın, dünyanın gözü dedikleri bir coğrafyanın asil milletidir. Uluslararası kuruluşların

hesaplarıyla ekonomi alanında Türkiye'nin dünya devletleri arasındaki yeri on beş ile on yedinci sıralar arasında değişmektedir. Başka Türk devletleri altmış, yetmiş, sekseninci sıralarda yer almaktadır. Dünya genelindeki ortalama kalkınma hızı yüzde 3'ler civarındayken Türk devletlerinin kalkınma hızı daha yüksektir. Türk devletleri ekonomi ve ticaret alanında kendi aralarında iş birliği yaptıklarında Türk varlığı dünya sıralamasında beşinci, dördüncü sıralarda yer alabilecektir. Hiçbir halk kaybettiği toprakları geri alamamışken Azerbaycan'ın bunu başarması Türk devletlerinin potansiyelini göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

Orhun Yenisey Kultegin abidelerinde 'Ey Türk! Kendine dön. Sen kendine döndüğünde daha güçlü olursun' diye yazmaktadır. Türk halkları artık kendilerinden birini ya da hepsini ilgilendiren bir şey oldu mu ben buradayım diyebilecek durumdadır. Abdurrahim Karakoç'un şiirinde olduğu gibi davranabilecektir:

Buradayım de ararlarsa

Doğru söyle sorarlarsa

Tabutuna sararlarsa

Bayrak senden incinmesin.

Eski dönemlerde bir Türk halkı diğerlerine siz neredesiniz dediğinde çok az cevap alırdı. Aliya İzzetbegoviç 'savaştan önce dostlar ve düşmanlar vardı. Şimdi savaştayız, düşmanlar önde, dostlar nerede? Ve her şey bittiğinde düşmanlarınızın yaptığından daha çok kardeş ve dostlarınızın sessizliği canımızı yakacak. Hayal kırıklığına uğratacak' demişti. Türkler için o zamanlar geride kalmıştır. Artık Türk halklarının mensupları, Türk halklarının gençleri buldukları ortamlarda diğer Türk kardeşlerini savunabilecek bilinçliliğe sahiptir.

Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi

Azerbaycan halkının iki yüz yıllık tarihi mağlubiyetler, ağrılar ve acılarla dolu bir dönemdir. Bu dönemde Azerbaycan halkı topraklarını kaybetmiştir. Bu dönemde Azerbaycan halkının milli kimliğine, etnik kimliğine karşı saldırılar gerçekleştirilmiş, kimliği değiştirilmeye çalışılmıştır. Azerbaycan halkının anıları ve geçmişi elinden alınmıştır. Karabağ'da yaşananların hepsi insanlık bilincinin bir parçasıdır. Bu büyük bir faciadır ve sadece Azerbaycan Türklerinin ve genel olarak Türk dünyasının faciası değil, bu tüm dünyanın da bir faciasıdır. Azerbaycan Türklerinin dedelerinin, babalarının mezarları barbarca tahrip edilmiştir. 1988-1989 yıllarında, 1989 Kasım ayına kadar yaklaşık yarım milyon Azerbaycan Türkü Ermenistan'dan sürülmüştür. 1989'da çocukları, yaşlıları, kadınları dökme

demir torbaların içine koyup, her iki taraftan da kaynakla kapattıktan sonra dağlardan yuvarlamışlardır.

Sadece Ermenistan'da 50'ye yakın eğitim kurumu imha edilmiştir. Bugün de o okullar ve yerleşim yerleri hala boştur ve oralarda kimse yaşamamaktadır. Karabağ'da ve çevresinde 900 büyük köy ve kasaba yok edilmiştir. 130939 ev, 1025 okul, 798 hastane, poliklinik, 1510 kültür evi yıkılmıştır. 348 köprü, 5188 kilometre yol, 12 müze, 6 sanat galerisi, büyük müzeler ve büyük galeriler tahrip edilmiştir. 927 kütüphane, 4,6 milyon kitap yok edilmiştir. 152 ibadet yeri, 62 cami yıkılmıştır. Ermenistan ve Azerbaycan'da yıkılan toplam cami sayısı 120'den fazladır. Ermeniler Karabağ topraklarında neredeyse tüm camileri yıkmışlardır. Bu camilerde domuz yetiştirmişlerdir. Ağdam şehrinde yıkmadıkları camilerin minarelerinden nişangâh olarak, koordinatları belirlemek için faydalanmışlardır. Toplamda 300 milyar dolardan fazla maddi kayıp ortaya çıkmıştır.

Kırk dört günlük savaş döneminde Azerbaycan halkı, Azerbaycan ordusu Başkumandan İlham Aliyev'in etrafında yumruk gibi birleşmiştir. Baştan sona kadar o yumruk gibi birleşmeyi devam ettirmiş ve savaşta sadece Ermenistan'ı değil, onun destekçilerini de yenmiştir. Azerbaycan sadece savaş meydanında değil, hibrit savaşın enformasyon alanında da galip gelmiştir.

Savaş sırasında Azerbaycan halkı, fikirde, sözde ve işte dostunun kim düşmanının kim olduğunu görmüştür. Asıl dost olanın Türkiye olduğunu görmüştür. Azerbaycan Türkiye'den ve Türk dünyasından büyük destek elde etmiştir. Eski dönemlerde Türk medyası Azerbaycan-Ermenistan savaşında rengini belli etmekten çekinirken son savaşta açıkça Azerbaycan'ın yanında yer almıştır.

Karabağ yerin üstündeki düşmanlardan kurtarılmıştır. Ancak Karabağ'ın altında düşmanlar kalmıştır. Toprakların yüzde sekseni, yüzde doksanı mayın tarlasıdır. Kasım ayından sonra, kapitülasyon anlaşması imzalandıktan sonra yaklaşık 300 sivil mayınlara basarak ölmüştür. İstisnasız tüm mezarlıklar mayınlanmış durumdadır. Kazakistan'dan, Kırgızistan'dan, Rusya'dan, dünyanın farklı yerlerinden insanlar dedelerinin mezarını gidip görmek için can atmaktadır. Ancak birçok kişi o mezarlıklarda kalmıştır.

Şuşa

Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı'nın (TÜRKSOY) Türk kültürüne önemli katkılarından biri olan her yıl bir şehrin Türk dünyasının kültür başkenti seçilmesi uygulaması çerçevesinde 2023 yılı için seçilen başkentin Azerbaycan'ın Şuşa şehrinin olmasının ayrı bir önemi ve

değeri bulunmaktadır. Azerbaycan kültürünün, müziğinin ve edebiyatının bir merkezi hâline dönüşmüş olan bu şehir, uzun yıllar Rus hakimiyeti yaşadıkdan ve 1992'de Ermeni işgaline uğradıktan sonra Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin gerçekleştirdiği Karabağ hareketi sonucunda 8 Kasım 2020'de tekrar asıl sahipleri olan Azerbaycan Türklerinin kontrolü altına girmiştir.

Şuşa büyük Türk yazarlarının, şairlerinin, düşünürlerinin, siyasetçilerinin, sanatçıların yurdudur. Dünyanın herhangi bir yerinde Türk milletinin evlatları bir arada olunca bir eseri çok seyerek okur. "Çırpınırdın Karadeniz, bakıp Türk'ün bayrağına". Bugün sadece Karadeniz, Akdeniz değil Hazar Denizi de Türk'ün bayrağına bakıp çırpınmaktadır. O müthiş eserin bestecisi, Azerbaycan Milli Marşı'nın da bestecisi ve bütün Müslüman doğusunda Türk dünyasında ilk operayı, 'Köroğlu'nu', Arşın Mal Alan'ı yazan kişi, Üzeyir Hacıbeyli, Şuşalıdır. Sorbonne Üniversitesinden mezun olan, Şuşa'da ilk kütüphaneyi kuran, Mustafa Kemal'le beraber Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer alan, İngilizler tarafından Malta'ya sürülen, Malta'da hapis yatan, Anadolu Ajansı'nı kuran, Türk Ocaklarının evinde kurulmasını sağlayan, Türk Yurdu dergisinin kurucularından olan, hem Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin parlamentosunda hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekilliği yapan Ahmet Ağaoğlu Şuşalıdır. Türkiye'de ilk hukuk okuyan kadın, ilk avukat olan kadın Süreyya Ağaoğlu Şuşalıdır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Türk milletinin erkek aydınlarını ve kadın aydınlarını bir araya getiren bir şairler birliği kuran, Alexander Dumas'ın kendisiyle görüştüğü ve Kafkasya ile ilgili kitabında kendisinin bilgisinden, eğitiminden, duruşundan, lider kimliğinden, politik kimliğinden, şair kimliğinden bahsettiği son Karabağ Han'ının kızı Hürşidbanu Natavan Şuşalıdır. Jean Paul Sartre'nin mektuplaştığı, 1918'de Azerbaycan gazetesini çıkaran, Sovyet işgalinden sonra Fransa'da yaşamak zorunda kalan Ceyhun Hacıbeyli Şuşalıdır. Çanakkale'yle ilgili müthiş bir müzik eseri üretmiş olan Vasıf Adigüzelzade Şuşalıdır. Sovyet döneminde soy isimlerin bile doğru yazılmasının yasaklandığı dönemde dünyanın her yerinde afişlerde ismi Bülbül olarak yazılmış olan müthiş müzik ve ses yeteneği Bülbül Şuşalıdır. UNESCO'nun Şuşa'da adına anıt diktirdiği büyük bilim adamı ve aydın Mir Mövsüm Nevvab Şuşalıdır. Şuşa Azerbaycan Türklerinin edebiyat tarihini yazmış, Türk edebiyatı tarihine büyük katkılar vermiş ve Azerbaycan'da ilk modern üniversiteyi kurmuş olan Ferdiun Bey Köçerli Şuşalıdır.

Şuşa'nın her sokağında bir Türk büyüğünün, Türk kültürüne büyük hizmet vermiş bir insanın adı çıkmaktadır. Şuşa bu anlamda bütün Türklerin kültür başkentidir. Ermenistan,

Şuşa da dâhil olmak üzere Karabağ'ı otuz yıl işgal edip, oradaki bütün tarihi, kültürel anıtları mahvetmiştir. Camileri, o büyük şahsiyetlerin kurduğu o büyük mektepleri, medreseleri, kütüphaneleri, onların evlerini yok etmeye, yeryüzünden Azerbaycan Türklerinin ve tüm Türklerin kültür merkezini, bir kültür başkentini silmeye çalışmıştır. İşgal döneminde sanki bu şehirde tabiat da göçmüştü, dağılmış şehirler, dağılmış obalar, dağılmış mekânlar gibi tabiat da işgalciler yüzünden sanki dağılmıştı. Medeniyetin olmadığı yerde hiçbir insani fikir ortaya konamaz. İlk önce en mühimi, en vacibi medeniyetin olmasıdır. İşgal sona erdirilip bir müddet geçtikten sonra artık orada ekim biçim işleri de hayata geçirilmiştir. Artık sanki tabiat da gülmektedir. Çünkü o tabiatın sahipleri gelmiştir. Çünkü onu seven insanlar, ona öz kalbinde, kalbinin en mahrem köşelerinde sevgi besleyen insanlar öz topraklarına dönmüştür.

Kırgızistan-Azerbaycan İlişkileri

30. yılını yaşayan Azerbaycan-Kırgızistan ilişkileri son dönemlerdeki atılımlarla oldukça gelişmiştir. 30 yıllık dönemde iki devlet arasında seksenden fazla anlaşma imzalanmış ve 2022 yılında iki devlet cumhurbaşkanlarının imzaladığı stratejik ortaklık belgesi hepsini taçlandırmıştır. 2022 yılının Nisan ayında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Azerbaycan'a resmî bir ziyaret gerçekleştirirken aynı yılın Ekim ayında da Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Kırgızistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. İlişkileri daha da geliştirici gelişmeler olarak Azerbaycan Devleti tarafından desteklenen (25 milyon dolar) Kırgızistan-Azerbaycan Kalkınma Fonu kurulmuş ve Bişkek'te, Kırgızistan-Azerbaycan Dostluk Parkı ile merhum Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev adına bir okul açılmıştır. Etkinliğe katılan Azerbaycan devleti yetkililerinin Bişkek'te bulunma nedeni de iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 30. yıl dönümünü kutlamaktır. Heyet Kırgızistan devlet organlarının üyeleri ile görüşmeler

gerçekleştirmiş ve kendileri için düzenlenen, başka devlet temsilcilerinin de davet edildiği muazzam bir konsere katılmıştır.

Manas Üniversitesi

Manas Üniversitesi büyük bir araziye, geniş fikirleri hayata geçirmek için kurulmuştur. Üniversitede Tıp Fakültesinin kuruluyor olması çok önemli bir gelişmedir. Azerbaycan'ın Türkiye'den tıp sahasında belli fikirleri alması, öğrencilerini orda yetiştirmesi şimdi ülkesinde tıp sahasının önemli oranda gelişmesine neden olmuştur. Kırgızistan'da da bu istikamette adımlar atılacağı ümit edilmektedir.

Türk birliğini ülkü edinen, Anadolu'dan gelip de Manas'ın yurdu benim yurdumdur diyerek, Manas'ın, Cengiz Aytmatovların vatani bizim vatanımızdır diyerek Manas Üniversitesinin kurulmasında emek veren, fedakârlık yapan, çalışmış olan kişilerden hayatta olmayanlara rahmet dilemek, kalanlara teşekkür etmek bir borçtur. Üniversitenin sadece Türkiye'yle ilişkiler için değil, tüm Türk halklarıyla ilişkiler ve Türk birliği bakımından önemli olduğunu gören ve bu çerçevede üniversitenin kurulmasında emeği geçmiş olan Kırgızistanlılardan da hayatta olmayanlara rahmet dilemek, kalanlara teşekkür etmek bir borçtur. Geleceğin aydınları bu üniversitede yetişmektedir. Her biri Türk dünyasının farklı bir bölgesinden gelen gençler Türk birliğinin geleceğidir. Bağımsız Kırgızistan'ın bağımsız Azerbaycan'ın, bağımsız Özbekistan'ın, bütün Türk devletlerinin gençleri olarak üniversitede eğitim-öğretime başlayan bu gençler şanslıdır. Bağımsız devletlerin bireyleri olarak geleceğin Türk birliği yönünde şekillenmesinde önemli vazifeler üstlenebileceklerdir.

Kaynak:

Konuşmaların tamamı ORASAM çalışanları Dr. Maksat Acıkan Uulu, Dr. Zalina Adobaşeva ve Özlem Gül tarafından deşifre edilmiştir.